

Met scherpe pen

*Rellen en rechtszaken
in de Nederlandse literatuur*

Nico Keuning

WalburgPers

Afbeelding omslag

Gerard Dou, *Een oude man die zijn pen scherpt* (1630-1635) (detail)

Omslagontwerp

Sander Pinkse Boekproductie, Amsterdam

Foto auteur

Emé Jonkman

Ontwerp binnenwerk

Crius Group, Hulshout

© 2020 Nico Keuning, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2020 p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 9789462496255

E-ISBN 9789462496439

NUR 620

‘Taboes negéren. De belangrijkste opgave voor de kunstenaar.’

Max de Jong

Uit: *De berg heeft een muis gebaard* (aforismen)

‘Neen ik houd niet van Holland. Maar ik prijs mij gelukkig, dat ik Nederlander ben en in Nederland woon. Bijna vijftientig jaar is mijn werk bespogen en gesmaad, en ben ik een bederver van de jeugd, een godslasteraar en wat niet al genoemd. Maar in al die bijna vijftientig jaar heb ik in vrijheid kunnen scheppen, schrijven en publiceren zonder dat ik ooit enige tekst tevoren ter goedkeuring aan enige autoriteit heb behoeven voor te leggen. En voor zover, door de hetze van een handvol imbecielen, mijn werk het voorwerp is geweest van een gerechtelijke vervolging ben ik terecht door onafhankelijke, voor het leven benoemde rechters terecht, & niet door een volksrechtbank van het gepeupel.’

Gerard Kornelis van het Reve

Uit: ‘Houd ik van Holland’, juli 1969 (De complete tekst bevindt zich in de bibliotheek van Teigetje (Willem Bruno van Albada) en Woelrat (Hendrik van Manen).)

Inhoud

Voorwoord	13
Ik heb altijd gelijk (1951) / Willem Frederik Hermans	19
Oote (1952) / Jan Hanlo	28
De God van Kloos is dood (1953) / Bertus Aafjes – Lucebert	33
De gehoorzame dode (1964) / Willem Brakman	39
Nader Tot U (1966) / Gerard Kornelis van het Reve	43
Tegenstroom (1964-1966) / Theo Kars en Boudewijn van Houten	52
Poëzie in Carré (1966) / Johnny the Selfkicker	59
Seizoenarbeid (1967) / L.H. Wiener	63
De vuisten van Gerard Reve (1967) / Gerard Reve – Simon Vinkenoog	67
De koekoek in de klok (1969) / Judicus Verstegen	71
Kind in de buurt (1972) / Willem Brakman – Jean-Paul Franssens	81
Het raadsel der onleesbaarheid (1978) / Karel van het Reve	90
De Nieuwe Revisor (1979) / Jeroen Brouwers	100

De Nederlandse poëzie van de 19de en 20ste eeuw in 1000 en enige gedichten (1979) / Gerrit Komrij – Vijftigers	107
Bezongen rood (1981) / Jeroen Brouwers – Rudy Kousbroek	111
Priaap ontknoopt (1984) / Gerrit Achterberg e.a.	120
P.C. Hooftprijs (1984) / Piet Grijs	123
Mystiek lichaam (1986) / Frans Kellendonk	130
Maximaal (1988) / Pieter Boskma, Arthur Lava, Joost Zwagerman e.a.	135
Voor wie kwaad wil (1990) / Gerrit Krol	142
De grachtengordel (1992) / Geerten Meijnsing	146
PANG (1992) / Bob Polak – Willem Frederik Hermans	153
Plagiatoren trekken voorbij (1993) / Marcel Möring	159
Sterfboek (1996) / Tonnie Luiken	163
Gaan waar de woorden gaan (1997) / Willem Brakman	167
Danslessen (1998) / Pieter Waterdrinker	171
Finale kwijting (2000) / Hans Dorrestijn	175
De helleveeg (2013) / A.F.Th. van der Heijden	180
Harnas van Hansaplast (2017) / Charlotte Mutsaers	186

De porseleinkast (2018) / Nicolien Mizee	191
Vrienden (2019) / Tim Krabbé	194
List en leed (2019) / Arie Storm	199
Generaal zonder leger (2020) / Özcan Akyol	202
Verantwoording	210
Personenregister	211

Voorwoord

Tijdens de reis door mijn boekenkast, kasten en laden stuitte ik op nogal wat literaire rellen en rechtszaken. Zo ontstond het idee vanuit deze invalshoek stukken te schrijven over de verschillende affaires. De ene vondst volgde op de andere. Associatief, soms door toeval, rolde ik van de ene rel in de andere rechtszaak. Na een chronologische rangschikking ontstond er een literair-historisch overzicht van zeventig jaar Nederlandse literatuur. Een recente geschiedenis van taboes en misverstanden.

De samenstelling van deze bundel is een persoonlijke, subjectieve keus en pretendeert niet compleet te zijn, al komen de meest geruchtmakende en spraakmakende rellen en rechtszaken aan de orde: van Aafjes (versus de Vijftigers) tot Zwagerman (Maximalen). Chronologisch vangt het overzicht aan met Willem Frederik Hermans en Gerard Kornelis van het Reve, die in juni 1951 beiden in het tijdschrift *Podium* een prozafragment publiceerden dat een politieke rel veroorzaakte. Hermans publiceerde een fragment uit de roman *Ik heb altijd gelijk* en Van het Reve zorgde voor opwinding met een voorpublicatie van een fragment met een masturbatiescène uit de novelle *Melancholia*.

Leidden deze publicaties nog tot Kamervragen, korte tijd later, na verschijnen van de genoemde roman moest Hermans voor de rechter verschijnen wegens het beledigen van een bevolkingsgroep (katholieken). Van het Reve zou zichzelf na de beruchte ezelscène in 'Brief aan mijn Bank' (1963) en fragmenten in *Nader Tot U* (1966) in hoger beroep succesvol verdedigen tegen een veroordeling wegens godslastering.

Het is opmerkelijk hoezeer de literaire tijdschriften in de naoorlogse periode floreerden en de aanleiding vormden voor oproer. Publicaties in door het Rijk gesubsidieerde tijdschriften als *Podium* en *Roeping* gaven aanleiding tot Kamervragen en brachten daarmee hun financiële positie in gevaar. Daarnaast

rolden er vanaf eind jaren veertig obscure tijdschriften van experimentele schilders en dichters van de pers: *Reflex*, *Braak* en *Blurb*. De literatuur was volop in beweging en in de vele tijdschriften met uiteenlopende bloedgroepen ronkte de polemiek, die onlosmakelijk verbonden was met zowel de contemporaine literatuur als maatschappelijke kwesties.

Belediging (en laster), godslastering, antisemitisme en schending van het auteursrecht vormen de aanleiding tot menige rechtszaak. Godslastering en antisemitisme blijken door de jaren heen het heetste hangijzer. Daarnaast zijn er tal van rellen rond plagiaat, het aanvallen van collega-schrijvers (*De Nieuwe Revisor*, Jeroen Brouwers), of het negeren van dichters in een bloemlezing *De Nederlandse poëzie van de 19de en 20ste eeuw in 1000 en enige gedichten* (1979) van Gerrit Komrij, of het herkenbaar opvoeren van een personage in een roman (Geerten Meijsing, Arie Storm, Nicolien Mizee), of ethische afwegingen spelen een rol, zoals in *Vrienden* (2019) van Tim Krabbé, over Ferdi E., de moordenaar van Gerrit Jan Heijn.

De inhoudsopgave geeft een duidelijk overzicht van titels die de gemoederen in de afgelopen zeventig jaar soms tot het kookpunt hebben verhit. Titels die verwijzen naar auteurs die grenzen overschreden en taboes doorbraken. Durvers en baanbrekers versus behoudende bangerds, bang voor maatschappelijke verandering en vernieuwing, bang voor nieuwe, experimentele poëzie ('Oote', Jan Hanlo). Gelovigen met een kwetsbare ziel, Kamerleden met koudwatervrees, schrijvers met lange tenen, personen (personages) met angst voor hun zelfbeeld.

De stukken in deze bundel geven een beeld van de tijdgeest in de afgelopen decennia, de gevoeligheden door de jaren heen. Bijvoorbeeld die rond de roman *Bezonken rood* (1981) van Jeroen Brouwers die het Japanse interneringskamp Tjideng gelijkstelde aan een 'concentratiekamp in de tropen'. Een vergelijking met de Duitse vernietigingskampen die volgens Rudy Kousbroek wel vaker wordt gemaakt, maar een leugen is, een 'mythe'. De

weigering te onderzoeken hoe het werkelijk was en de oren dicht te stoppen voor de feiten vatte hij samen onder de term 'Het Oostindisch kampsyndroom', dat de titel werd van zijn vuistdikke boek over Indië, waarin onder andere artikelen zijn opgenomen die hij in *NRC Handelsblad* publiceerde. De polemiek, die bijna vijftientig jaar duurde, beperkte zich niet tot de twee schrijvers: lezers, ex-geïnterneerden en schrijvers raakten verdeeld in twee kampen.

Ook de literaire geschiedenis herhaalt zich. Taboes en misverstanden zijn tijdloos. Opmerkelijk zijn de vele verwijzingen in de literatuur naar de rechtszaken van Hermans en Van het Reve, waarin het onderscheid tussen hoofdpersoon en schrijver en tussen het godsbeeld van katholieken en dat van de schrijver door de schrijvers is aangetoond, wat in beide gevallen tot vrijspraak leidde. Hermans heeft het in zijn pleidooi overtuigend verwoord. Hij wilde veroordeling van hem als schrijver voorkomen, 'omdat een veroordeling verstrekkende gevolgen zou hebben voor de vrijheid van de literatuur in het algemeen en koren op de molens zou zijn van die groepen in ons land, die het kwaad menen met de grondwettelijke vrijheid van meningsuiting'.

Vrijheid van meningsuiting is een groot goed dat zwaar weegt, zowel in de Nederlandse samenleving als in de rechtszaal. Maar er zijn grenzen. Wat opvalt is de (over)gevoeligheid voor antisemitisme, waarbij de rechtspraak zich in sommige gevallen niets lijkt aan te trekken van de jurisprudentie. Pieter Waterdrinker, die door een zinnetje in de roman *Danslessen* (1998) werd aangeklaagd, werd pas na een langdurige, slopende en kostbare juridische procedure vrijgesproken, terwijl Hermans al in 1952 in zijn pleidooi voor de rechtbank stelde: 'Wanneer, door mij schuldig te verklaren en te veroordelen, zou worden vastgelegd, dat een auteur strafrechtelijk voor honderd procent aansprakelijk kan worden gesteld voor de handelingen en woorden van de door hem geschapen karakters, zou dit voor het vervolg het einde betekenen van de gehele romanliteratuur.'